

**Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Львівська політехніка»**

ПЛАШОВЕЦЬКИЙ ОЛЕКСАНДР АНДРІЙОВИЧ

УДК 35.078.1+351.853

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ВІКУ

12.00.08 – кримінальне право і криминологія;
кримінально-виконавче право

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Львів–2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Приватному вищому навчальному закладі «Львівський університет бізнесу та права» Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор юридичних наук, доцент
Марисюк Костянтин Богданович,
Науково-навчальний інститут права
та психології Національного
університету «Львівська політехніка»,
професор кафедри кримінального права і процесу

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових
наук України
Грищук Віктор Климович,
Львівський державний університет внутрішніх
справ, декан факультету №6

кандидат юридичних наук
Ступник Ярослав Валерійович,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та
міжнародного кримінального права юридичного
факультету

Захист відбудеться «20» березня 2017 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.052.23 у Національному університеті «Львівська політехніка» (79000, м. Львів, вул. Князя Романа, 1/3, ауд. 301 ХІХ навчального корпусу).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» (79013, м. Львів, вул. Професорська, 1).

Автореферат розісланий «15» лютого 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат юридичних наук, доцент

С.В.Якимова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Вік – одна з найважливіших та найскладніших категорій у науці. Уже саме загальне, формальне його визначення має два значення, кожне з яких широко застосовуються як в історико-біологічних науках, так і в науках про неживі матерії – це абсолютний і умовний вік. Важливе значення має вік для юридичних наук, зокрема для кримінального права.

В кримінальному праві вік здебільшого розглядають як ознаку суб'єкта злочину. Законодавче визначення віку суб'єкта злочину обмежується кількісним визначенням мінімальної вікової межі, з якої може наставати кримінальна відповідальність, а саме – передбаченням, з якого віку може наставати кримінальна відповідальність та за які злочини. Це законодавче положення стосується лише суб'єкта злочину, хоча вік тісно взаємозв'язаний і з кримінально-правовим статусом потерпілого від злочину. Привілейоване становище поряд з іншими потерпілими від злочину, відповідно до Кримінального кодексу України, мають малолітні, неповнолітні та особи похилого віку.

Встановлення вікових меж настання кримінальної відповідальності і вдосконалення кримінально-правової охорони потерпілих різних вікових груп є важливим напрямком кримінальної політики будь-якої держави. Вік багато в чому визначає потреби, життєві цілі людей, коло їх інтересів, спосіб життя, що не може не позначатися на протиправних діях особи. Якщо людина зрілого віку в сучасних умовах може ставити перед собою соціальні завдання і успішно вирішувати їх, то неповнолітні особи і особи похилого віку далеко не завжди здатні самостійно створювати адекватні своїм потребам життєві умови, усвідомлювати свої дії і керувати ними. Відповідно потрібний диференційований підхід як при здійсненні кримінально-правового захисту, так і при притягненні до кримінальної відповідальності осіб різних вікових груп.

Актуальність обраної теми зумовлюється і тим, що визначення понять «вік», «немовля», «малолітня особа», законодавець залишив на розсуд осіб, які керуються нормами кримінального законодавства у своїй практичній діяльності.

Теоретичним дослідженням різноманітних аспектів кримінально-правової диференціації віку особи приділяли увагу такі вчені, як А. Андрушко, Д. Бараненко, В. Бурдін, М. Вовк, Т. Гончарова, О. Гришко, В. Грищук, С. Денисов, О. Зайцев, Т. Іванюк, М. Короленко, В. Лень, Р. Максимович, К. Марисюк, Н. Мирошніченко, В. Мороз, В. Павлов, А. Павловська, Т. Приходько, О. Сапожнікова, А. Строган, Я. Ступник, В. Терентьєв, Н. Юзікова.

Визнаючи вагомий внесок згаданих вчених у вирішення заявленої проблематики, слід все ж зауважити, на відсутності комплексних монографічних робіт, присвячених саме кримінально-правовій диференціації віку. Наявні напрацювання в своїй більшості носять узагальнений характер й не вирізняються детальною характеристикою саме питань кримінально-правової диференціації віку, що залишає чимало вільних зон для наукового пошуку.

Таким чином, тема дисертаційного дослідження є актуальною та перспективною у науковому плані.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження було виконано відповідно до положень розділу 4 Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015; розділу 4 Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25.08.2015 р. № 511/2015, Постанови НАН України від 20.12.2013 р. № 179 «Про Основні наукові напрями та найважливіші проблеми фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2014-2018 роки» та рекомендацій Ради президентів академій наук України для ВНЗ щодо виконання досліджень за Пріоритетними науковими напрямами досліджень (п. 3.4. Політико-правові науки); в межах НДР Приватного вищого навчального закладу «Львівський університет бізнесу та права».

Мета та задачі дослідження. Метою дослідження є комплексний правовий аналіз особливостей кримінально-правової диференціації віку особи.

Задачі дисертаційної роботи сформульовані відповідно до поставленої мети і полягають у наступному:

- проаналізувати поняття віку особи та особливості його диференціація в кримінальному праві та сформулювати власне визначення поняття «вік особи»;
- дослідити історію розвитку законодавства про вік суб'єкта злочину;
- охарактеризувати особливості становлення та розвитку законодавства про вік потерпілого від злочину;
- визначити сутність віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність;
- висвітлити особливості періодизації та кримінально-правове значення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність;
- проаналізувати мінімальну вікова межу суб'єкта злочину та визначити можливості її вдосконалення;
- розглянути особливості віку як ознаки спеціального суб'єкта злочину;
- дослідити кримінально-правове значення віку потерпілого від злочину;
- проаналізувати малолітній або похилий вік потерпілого від злочину як обставину, що обтяжує покарання;
- визначити особливості віку потерпілого як кваліфікуючої ознаки в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України;
- сформулювати конкретні пропозиції щодо вдосконалення законодавства, яке віку особи в кримінальному праві.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, що зумовлюють особливості кримінальної відповідальності осіб різних вікових категорій, а також відносини, які визначають роль потерпілих осіб похилого віку та неповнолітніх в кримінальному праві.

Предмет дослідження - кримінально-правова диференціація віку особи.

Методи дослідження. Методи дослідження обрані, виходячи з поставленої в роботі мети та завдань, з урахуванням об'єкта і предмета дисертаційного дослідження.

На всіх етапах дисертаційного дослідження використовувалися загальні методи наукового пізнання (діалектичний, спостереження, порівняння, абстрагування,

аналіз і синтез, індукція і дедукція, узагальнення, сходження від абстрактного до конкретного).

В основу дисертації покладено діалектичний метод дослідження правових явищ, за допомогою якого досліджено поняття віку як правової категорії (підрозділ 1.1). Історичний та історико-правовий методи були використані під час дослідження становлення та розвитку законодавства щодо вікових особливостей суб'єкта злочину та потерпілих (підрозділи 1.2 і 1.3). Формальний, системно-структурний та формально-юридичний методи дозволили проаналізовано сутність та періодизацію віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність (підрозділ 2.1).

Порівняльно-правовий метод застосовувався в процесі порівняння КК України із законодавчими актами зарубіжних країн (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2). Статистичний метод здебільшого використовувався при розгляді питань пов'язаних з віковими особливостям окремих потерпілих (підрозділ 3.1). Системний, спеціально-юридичний, функціональний методи здебільшого використовувались під час розгляду питань щодо віку як ознаки суб'єкта в кримінальному праві, а також під час дослідження віку як ознаки потерпілого від злочину (розділ 2, розділ 3).

При формулюванні висновків до розділів та загальних висновків були використані методи узагальнення та прогнозування.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що у рамках зазначеної роботи вперше комплексно досліджено особливості кримінально-правової диференціації віку особи. На підставі результатів дослідження, нами особисто сформульовані та обґрунтовані наукові положення, висновки та пропозиції, які характеризуються тим чи іншим ступенем новизни, а саме:

уперше:

– запропоновано закріпити на законодавчому рівні поняття «немовля», під яким пропонується розуміти дитину віком до одного року, а також, з метою більш ефективного захисту останніх – доповнити склади злочинів, які передбачають кримінальну відповідальність за посягання на неповнолітніх або (і) малолітніх, ознакою, яка б передбачала відповідальність за вчинення аналогічних дій щодо немовлят;

– запропоновано закріпити на законодавчому рівні поняття «вікова неосудність», характерними рисами якої мають вважатися: досягнення особою встановленого віку настання кримінальної відповідальності; підтверджений результатами психолого-психіатричної експертизи факт наявності відставання в психічному розвитку, не пов'язаного з психічним розладом; обумовлена наявністю відставання в психічному розвитку, не пов'язаного з психічним розладом, нездатність особи до усвідомлення суспільно небезпечного характеру (фактичного характеру і соціальної значущості) своїх дій;

– обґрунтовано необхідність визнання вчинення злочину особою похилого віку обставиною, яка пом'якшує покарання, у зв'язку з чим запропоновано ч. 1 ст. 66 КК України доповнити пунктом 10 наступного змісту: «вчинення злочину особою похилого віку»;

удосконалено:

– нормативне розуміння поняття «вік особи», під яким в широкому значенні пропонується розуміти календарний період, починаючи від дня народження до

любого хронологічного моменту в його житті, а у вузькому значенні – календарний період психофізіологічного стану особи, з яким пов'язані біологічні, соціально-психологічні та юридичні зміни та наслідки;

– підходи до періодизації віку потерпілих, які запропоновано розділити на наступні категорії: новонароджена дитина – це дитина віком до одного місяця; немовля – це дитина віком до одного року; малолітня дитина – це дитина віком до чотирнадцяти років; неповнолітня дитина – це дитина віком до вісімнадцяти років; дорослі особи (жінки з 18 до 55 років, чоловіки з 18 до 60 років); особи похилого віку (жінки віком від 55 років, чоловіки віком від 60 років);

– ідеї щодо доцільності закріплення у вітчизняному кримінальному законодавстві пом'якшеної (т.-зв. «пільгової») кримінальної відповідальності осіб у віці 18-21 рр. або ж застосування до них норм, які стосуються кримінальної відповідальності неповнолітніх, у випадку встановлення щодо останніх виключних обставин (наприклад, відсталість у психічному розвитку, збіг сімейних чи інших тяжких особистих обставин та ін.);

Дістали подальший розвиток:

– пропозиції щодо необхідності зниження законодавчо закріпленого мінімального віку кримінальної відповідальності, у зв'язку з чим запропоновано загальний вік останньої знизити до 15 років, а понижений – до 13 років, що пояснюється більш швидким рівнем розвитку сучасних дітей та сприятиме меті попередження злочинності цією групою населення;

– твердження про історичну обумовленість нормативного закріплення питань диференціації віку у вітчизняному кримінальному законодавстві. Встановлено, що перші приписи, які встановлювали особливі правила відповідальності неповнолітніх осіб з'явилися ще у Уставах Князів Володимира та Ярослава Мудрого, а осіб, які досягли похилого віку – у Правах, за якими судиться малоросійський народ 1743 р.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що результати наукових досліджень, сформульовані у висновках та рекомендаціях, можуть бути використані:

- у науково-дослідній сфері – для подальшої розробки наукових положень про диференціацію віку особи у кримінальному праві;
- у правотворчості – для надання пропозицій щодо вдосконалення Кримінального кодексу України щодо корегування положень, пов'язаних з диференціацією віку особи, в т.ч. – щодо криміналізації жорстокого поводження з особами похилого віку;
- у правозастосовній діяльності – для надання пропозицій щодо вдосконалення діяльності правоохоронних та судових органів України у питаннях визначення віку суб'єкта злочину та потерпілого (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у діяльність Головного управління Національної поліції у Львівській області від 04 жовтня 2016 р.);
- у навчальному процесі – при викладанні дисциплін «Кримінальне право», «Кримінологія», «Основи кримінально-правової кваліфікації», похідних від них спеціальних курсів та дисциплін у вищих навчальних закладах та факультетах юридичного спрямування, а також при

написанні монографій, підручників, посібників (Акт впровадження впровадження результатів дисертаційного дослідження у навчальний процес ПВНЗ «Львівський університет бізнесу та права» від 15 січня 2016 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом самостійного наукового пошуку автора. Сформульовані положення, узагальнення, оцінки та висновки автор одержав особисто.

Апробація результатів дисертації. Одержані здобувачем у процесі дослідження висновки, узагальнення і пропозиції оприлюднювалися на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Україна і світ в контексті глобальних трансформації» (м. Львів, 16–17 травня 2013р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегії політики безпеки у XXI столітті» (м. Львів, 23–25 жовтня 2013р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Безпека, екстремізм, тероризм» (м. Львів, 23–24 квітня 2015 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ - 2016» (м. Львів, 16 січня 2016 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладені у десяти наукових працях, у тому числі у п'яти наукових статтях, опублікованих у наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук, одній статті, опублікованій у науковому виданні іноземної держави, та чотирьох тезах наукових доповідей. Усі наукові праці, в яких відображено основні положення роботи, написані без співавторів.

Структура дослідження. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (223 найменувань) і трьох додатків. Загальний обсяг дисертації становить 200 сторінок, з них основний текст займає 165 сторінок, список використаних джерел – 23 сторінки, додатки – 12 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначаються її зв'язок з науковими планами та програмами, мета й завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, особистий внесок здобувача в їх одержанні, апробація результатів роботи, публікації, структура й обсяг дисертації.

Розділ 1 «Загальна характеристика віку особи у вітчизняному кримінальному праві» складається з трьох підрозділів, у яких аналізується поняття віку особи та його диференціація в кримінальному праві, а також проаналізовано вікові особливості суб'єкта злочину та потерпілого в історичному аспекті.

У підрозділі 1.1 «Поняття віку особи та його диференціація в кримінальному праві» зазначено, що вік особи варто розглядати у широкому та вузькому значенні. Під віком особи в широкому значенні пропонується розуміти календарний період, починаючи від дня народження до любого хронологічного моменту в його житті. У вузькому значенні – це календарний період психофізіологічного стану особи, з яким пов'язані біологічні, соціально-психологічні та юридичні зміни та наслідки.

Вказано, що законодавче визначення віку суб'єкта злочину обмежується передбаченням, з якого віку може наставати кримінальна відповідальність та за які злочини. Проте це законодавче положення торкається тільки суб'єкта злочину, хоча вік тісно взаємозв'язаний і з кримінально-правовим статусом потерпілого.

У підрозділі 1.2 «Історія розвитку законодавства про вік суб'єкта злочину» зазначено, що історія становлення кримінального законодавства щодо віку особи має давні коріння. В джерелах права Київської Русі були наявні згадки про вік особи, що вчинила злочин. Зокрема була передбачена можливість притягнення до кримінальної відповідальності з 8-річного віку.

Протягом перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої спостерігається тенденція підвищення віку особи, з досягненням якого особа могла бути притягнута до кримінальної відповідальності. Подібна тенденція спостерігається і в ті часи, коли на українських землях діяло магдебурзьке право та Саксонське зерцало.

Вказано, що відповідно до артикулів Прав, за якими судиться малоросійський народ 1743 р., вік кримінальної відповідальності визначався для хлопців у 16, дівчат – 13 років. Хоча повністю від відповідальності неповнолітні не звільнялись: у самих нормах міститься вказівка на визначення їх відповідальності, виходячи із ставлення суддів. Під старістю розумілося досягнення особою 70 річного віку.

Вже під час перебування українських земель у складі Російської імперії у вітчизняному кримінальному законодавстві з'являється диференційований підхід щодо встановлення віку, з досягненням якого особа могла підлягати кримінальній відповідальності.

Зазначено, що в кримінальному законодавстві УРСР першої половини ХХ ст. було зменшено мінімальний вік, з досягненням якого особа могла підлягати кримінальній відповідальності до 12 років. І лише з прийняттям КК УРСР 1960 р. його було підвищено на 2 роки і водночас розширено коло злочинів щодо яких відповідальність може наставати з пониженого віку.

У підрозділі 1.3 «Історія розвитку законодавства про вік потерпілого від злочину» вказано, що вік як ознака потерпілого був відомий ще у часи Київської Русі. Перші згадки про вікові особливості потерпілих можна зустріти в джерелах права Київської Русі, зокрема у давньоруських князівських Уставах.

Констатовано, що більшість норм кримінального законодавства до ХІХ ст. безпосередньо не зазначали вік потерпілого (у деяких з них є пряма згадка про неповнолітніх або малолітніх осіб, вік яких можна визначати по аналогії з віком настання кримінальної відповідальності, в інших статтях – ні). Були також статті, які просто згадували новонародженого, дітей, як повнолітніх так і неповнолітніх, а також осіб похилого віку.

Розділ 2 «Вік як ознака суб'єкта злочину в кримінальному праві України» включає три підрозділи і висновки до розділу. В цьому розділі здійснено правовий аналіз вікових особливостей суб'єкта злочину.

У підрозділі 2.1 «Сутність, періодизація та кримінально-правове значення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність» зазначено, що особа у віці від 14-ти до 16-ти років не відповідає за злочини, за які встановлюється відповідальність з 16-ти років, навіть якщо вона брала в них участь як співучасник.

У цих випадках особа віком від 14-ти до 16-ти років може нести відповідальність, тільки якщо в її конкретному діянні будуть ознаки іншого злочину, за який законом встановлена відповідальність з 14-ти років.

Обґрунтовано, що вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність необхідно знизити наступним чином: загальний вік повинен становити 15 років, а знижений – 13 років. Це необхідно для того, щоб попередити вчинення нових злочинів малолітніми та неповнолітніми особами, які впевнені, що вчинивши злочин, кримінальної відповідальності не понесуть, що вони «недоторканні» перед кримінальним законом.

Констатовано, що законодавець у КК України 2001 р. вперше в історії розвитку українського кримінального законодавства виокремив самостійний розділ, присвячений особливостям відповідальності неповнолітніх. Натомість особливостям похилого віку суб'єкта злочину законодавцем не приділена належна увага. Враховуючи вищезазначене, на нашу думку, вчинення злочину особою похилого віку слід визнати на законодавчому рівні, обставиною, яка пом'якшує покарання. Відповідно ч. 1 ст. 66 КК України слід доповнити пунктом 10 наступного змісту: вчинення злочину особою похилого віку.

У підрозділі 2.2 «Вік як ознака спеціального суб'єкта злочину» зазначається, що однією із додаткових ознак спеціального суб'єкта злочину є його підвищений вік, який зумовлений характером діяльності особи, про це безпосередньо в самому КК України не зазначено.

Стверджується, що в наш час існує необхідність диференційованого підходу при встановленні вікових критеріїв спеціального суб'єкта, які враховуються, з одного боку, – здатністю і готовністю до цілеспрямованих дій і, з іншого боку, – віком, після досягнення якого за законом дозволяється виконання певних професійних обов'язків, заняття певних посад або заняття певною діяльністю.

У підрозділі 2.3 «Проблеми вікової неосудності» стверджується що усвідомлення особою, яка має відставання в психічному розвитку, не пов'язане з психічним розладом, суспільною небезпекою вчиненого діяння, складається з розуміння фактичного характеру і соціальної значущості своїх дій, а усвідомлення останньої, в свою чергу, неможливе без сприйняття суб'єктом відповідної кримінально-правової заборони.

Звернено увагу на те, що КК України не передбачає положень, які б стосувалися вікової неосудності. На думку дисертанта, КК України доцільно доповнити ст. 20-1, в якій слід передбачити поняття, ознаки та наслідки вікової неосудності.

Розділ 3 «Вік як ознака потерпілого від злочину в кримінальному праві України» складається з 3 підрозділів в яких здійснено правовий аналіз вікових особливостей потерпілого від злочину та визначено їх кримінально-правове значення.

У підрозділі 3.1 «Кримінально-правове значення віку потерпілого від злочину» зазначається, що важливе значення для характеристики окремих видів потерпілих відіграє їх вік. На думку дисертанта, вік потерпілого – це важлива ознака потерпілого, яка характеризує календарний період його психофізіологічного стану та має важливе значення для кваліфікації злочинів.

Зазначено, що в кримінальному праві слід вирізняти наступні вікові категорії потерпілих: 1. Новонароджена дитина – це дитина віком до одного місяця; 2. Немовля – це дитина віком до одного року; 3. Малолітня дитина – це дитина віком до чотирнадцяти років; 4. Неповнолітня дитина – це дитина віком до вісімнадцяти років; 5. Дорослі особи (жінки з 18 до 55 років, чоловіки з 18 до 60 років); 6. Особи похилого віку (жінки віком від 55 років, чоловіки віком від 60 років).

Звертаючись до аналізу віку потерпілих немовлят, дисертант підкреслює, що посягання відносно немовлят володіють високою суспільною небезпекою. Цей недолік варто виправляти шляхом доповнення складів злочинів особливо кваліфікуючою ознакою «вищезазначені дії вчиненні щодо немовляти». Дисертант обгрунтовує, що, з точки зору кримінально-правової науки, під немовлям слід розуміти дитину віком до одного року. Крім того, для вдосконалення кримінально-правової охорони немовлят, на думку дисертанта, потрібно перш за все визначити поняття «немовлят» в КК України.

Звертаючись до аналізу потерпілих осіб похилого віку, слід зазначити, що посягання відносно цих осіб характеризується великою суспільною небезпекою. У зв'язку з цим є невиправданою позиція законодавця, який визначив похилий вік потерпілого кваліфікуючою ознакою тільки одного складу злочину (п. 2 ст. 365-2 КК України). З метою усунення означеної проблеми доцільним вбачається доповнення складів злочинів, які досить часто вчиняються проти осіб похилого віку, кваліфікуючими ознаками. Також, на нашу думку, доцільно КК України доповнити нормою, в якій встановити відповідальність за жорстоке поводження з особами похилого віку.

У підрозділі 3.2 «Малолітній або похилий вік потерпілого від злочину як обставина, що обтяжує покарання» зазначається, що малолітній вік потерпілого від злочину визнається законодавцем обставиною, що обтяжує покарання, у зв'язку з тим, що вчинення злочину щодо малолітнього може призводити до тривалих наслідків, негативно впливаючи на подальше його життя.

На думку дисертанта, малолітня особа не завжди є безпорадною. Так, особи вік яких наближається до 14 років (водночас вони є малолітніми) можуть чинити опір під час вчинення злочину, а також розуміти характер та значення вчинюваних з нею дій.

Вказано, що вчинення будь-яких злочинів щодо осіб похилого віку є особливо небезпечним, позаяк можливості захисту останніх мінімальні, а наслідки злочинних посягань для вказаної категорії осіб можуть бути набагато тяжчими через їх підвищену уразливість.

У підрозділі 3.3 «Вік потерпілого як кваліфікуюча ознака в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України» зроблено висновок, що вчинення злочину щодо особи похилого віку як кваліфікуюча ознака згадується лише в ч. 2 ст. 365-1 КК (Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги).

Констатовно, що кримінальний закон значно ширше захищає малолітніх та неповнолітніх осіб. Звертаючись до аналізу потерпілих осіб похилого віку, слід зазначити, що посягання відносно цих осіб характеризується великою суспільною

небезпекою. У зв'язку з цим є не виправданою позиція законодавця, який визначив похилий вік потерпілого кваліфікуючою ознакою тільки одного складу злочину (п. 2 ст. 365-2 КК України). З метою усунення означеної проблеми доцільним вбачається доповнення складів злочинів, які досить часто вчиняються проти осіб похилого віку, кваліфікуючими ознаками.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження містить теоретичне узагальнення й нове вирішення наукового завдання, що виявляється у здійсненні комплексного аналізу питань кримінально-правової диференціації віку та формулюванні науково-обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення останньої. Основні висновки полягають у наступному:

1. Вік особи варто розглядати у широкому та вузькому значенні. Під віком особи в широкому значенні слід розуміти календарний період, починаючи від дня народження до будь-якого хронологічного моменту в її житті. У вузькому значенні – це календарний період психофізіологічного стану особи, з яким пов'язані біологічні, соціально-психологічні та юридичні зміни та наслідки. Кримінально-правове значення віку пов'язане не тільки з інститутом суб'єкта злочину, а й з інститутом потерпілого від злочину.

Диференціація віку особи у кримінальному праві виконує дві функції: виділення різних кримінально-правових підходів до осіб, що вчинили суспільно-небезпечні діяння, залежно від їх віку і психічного розвитку, а також тяжкості вчиненого діяння (вік як привілейована ознака); і встановлення ряду негативних наслідків, які можуть бути застосовані до особи, що вчинила діяння, заборонене кримінальним законом, з урахуванням віку потерпілого від злочину (вік як кваліфікуюча ознака).

2. Історія становлення кримінального законодавства щодо віку особи має давні корені. Ще в часи Київської русі була передбачена можливість притягати до кримінальної відповідальності з 8-річного віку. Вік як ознака суб'єкта злочину, починаючи з X ст. характеризується тенденцією збільшення. Проте під час збільшення злочинності неповнолітніх в країні, перевага замість виховних заходів державного примусу надавалася каральним і водночас мінімальний вік, з якого настає кримінальна відповідальність законодавцем зменшувався.

3. Вік як ознака потерпілого був відомий ще у часи Київської Русі. Проте більшість норм кримінального законодавства до XIX ст. безпосередньо не зазначали вік потерпілого (у деяких з них є пряма згадка про неповнолітніх або малолітніх осіб, вік яких можна визначати по аналогії з віком настання кримінальної відповідальності, в інших статтях – ні). Були також статті, які просто згадували новонародженого, дітей, як повнолітніх так і неповнолітніх, а також осіб похилого віку. Загалом історія кримінально-правової охорони неповнолітніх та осіб похилого віку в Україні, віддзеркалювала загальноєвропейську тенденцію цього захисту та стала своєрідним еталоном, що визначив напрямок подальшого розвитку ювенального кримінального права.

4. Законодавче визначення віку суб'єкта злочину обмежується кількісним визначенням мінімальної вікової межі, з якої може наставати кримінальна відповідальність, а саме – передбаченням, з якого віку може наставати кримінальна відповідальність та за які злочини.

Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність, необхідно знизити: загальний вік повинен становити 15 років, а знижений – 13 років. Це необхідно для того, щоб попередити вчинення нових злочинів малолітніми та неповнолітніми особами, які впевнені, що вчинивши злочин, кримінальної відповідальності не понесуть, що вони «недоторканні» перед кримінальним законом.

5. Законодавець у КК України 2001 р. вперше в історії розвитку українського кримінального законодавства особливостям відповідальності неповнолітніх присвячено окремий розділ. Натомість особливостям похилого віку суб'єкта злочину законодавцем не приділено належної уваги.

На думку дисертанта, вчинення злочину особою похилого віку слід визнати на законодавчому рівні, обставиною, яка пом'якшує покарання. Відповідно ч. 1 ст. 66 КК України слід доповнити пунктом 10 наступного змісту: вчинення злочину особою похилого віку.

6. У разі виявлення стану вікової неосудності у неповнолітньої особи доцільно їй надати привілейоване становище в порівнянні з іншими суб'єктами злочинів, так як її стан знижує суспільну небезпеку. Також доцільно стан вікової неосудності на законодавчому рівні віднести до обставин, що пом'якшують покарання.

7. Вік потерпілого – це важлива ознака потерпілого, яка характеризує календарний період його психофізіологічного стану та має важливе значення для кваліфікації злочинів. Крім того, вік потерпілого використовується законодавцем як в Загальній частині КК України, так і в Особливій частині КК. Слід зазначити, що в Загальній частині (ч. 6 ст. 67 КК) вік потерпілого розглядається як обставина, яка обтяжує покарання, а в Особливій частині КК здебільшого як кваліфікуюча ознака злочинів. Крім того, вік потерпілого в Особливій частині КК подеколи розглядається і як ознака основного складу злочину.

Малолітній вік потерпілого від злочину визнається законодавцем обставиною, що обтяжує покарання у зв'язку з тим, що вчинення злочину щодо малолітнього може призводити до тривалих наслідків, негативно впливаючи на подальше його життя. Воно може сприяти формуванню специфічних сімейних стосунків, особливих життєвих сценаріїв. Малолітня особа не завжди є безпорадною. Так, особи вік яких наближається до 14 років (водночас вони є малолітніми) можуть чинити опір під час вчинення злочину, а також розуміти характер та значення вчинюваних з нею дій. Тому законодавець окремо виділив безпорадний стан і малолітній вік потерпілого серед обтяжуючих обставин.

8. З точки зору кримінально-правової науки, під немовлям слід розуміти дитину віком до одного року. Період новонародженості немовляти триває до одного місяця з моменту народження.

Для вдосконалення кримінально-правової охорони немовлят потрібно перш за все визначити поняття «немовля» в КК України. Зокрема, ст. 146 КК слід доповнити наступним положенням:

«Примітка. У статтях 146, 148, 149, 150-1 цього Кодексу під немовлям слід розуміти дитину віком до одного року».

Враховуючи непоодинокі випадки викрадення немовлят, вважаємо за доцільне доповнити ст. 146 КК «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини» ч. 4 наступного змісту:

« 4. Ті самі діяння, вчинені щодо немовляти, – караються позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років».

Окрім ст. 146, КК необхідно також доповнити ст. ст. 147, 149, 150-1 відповідним особливо кваліфікуючим складом злочину.

Зокрема, ст. 147 КК слід доповнити ч. 3 наступного змісту:

«3. Ті самі дії, якщо вони були вчинені щодо немовляти, – карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна».

Статтю 149 КК слід доповнити ч. 4 наступного змісту:

«4. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо немовляти, – карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна».

Статтю 150-1 КК слід доповнити ч. 4 наступного змісту:

«4. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені щодо немовляти, –

карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна».

9. Вчинення будь-яких злочинів щодо осіб похилого віку є особливо небезпечним, позаяк можливості захисту останніх мінімальні, а наслідки злочинних посягань для вказаної категорії осіб можуть бути набагато тяжчими через їх підвищену уразливість. Отже, враховуючи підвищену суспільну небезпеку злочинів щодо осіб похилого віку законодавець цілком обґрунтовано вчинення злочину щодо вищезазначених осіб відніс до обставин, що обтяжують кримінальне покарання.

Велика кількість кримінально-правових норм спрямована на захист прав і свобод малолітніх та неповнолітніх осіб. Водночас, на жаль, слід констатувати, що спеціальні статті, які безпосередньо захищали б осіб похилого віку в КК України відсутні. Тому, на нашу думку, доцільно КК України доповнити нормою в якій встановити відповідальність за жорстоке поводження з особами похилого віку. Ця норма буде превентивним заходом проти вчинення інших злочинів проти осіб похилого віку. Врахування інтересів осіб похилого віку в кримінальній політиці буде сприяти їх більшій незалежності та соціальній інтеграції.

Цю норму доцільно розмістити в главі III Особливої частини КК України у вигляді самостійної статті, сформулювавши її диспозицію наступним чином:

«Стаття 136-1. Жорстоке поводження з особами похилого віку

1. Жорстоке поводження з особами похилого віку, що виразилося в заподіянні фізичного болю, обмеженні волі, зневазі обов'язками по догляду за особою похилого віку, загрозі фізичним насильством, знищенням майна, інших жорстоких діях, –

карається штрафом від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на

той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили смерть особи похилого віку або інші тяжкі наслідки, –

караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого».

Ця норма не тільки захищатиме права та свободи осіб похилого віку, а й буде превентивним заходом проти вчинення інших злочинів проти осіб похилого віку.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Плашовецький О.А. Поняття віку особи та його диференціація в кримінальному праві / О. А. Плашовецький // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. - 2013. – Вип. 10. – С. 389–392.

2. Плашовецький О.А. Розвиток законодавства про вік потерпілого від злочину / О. А. Плашовецький // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. - 2014. – № 12. – С. 200–203

3. Плашовецький О.А. Становлення та розвиток законодавства про вік потерпілого від злочину на території України в Х-ХІХ ст. / О. А. Плашовецький // Митна справа. – 2015. – № 1(2.1). – С. 28–33.

4. Плашовецький О.А. Поняття та значення похилого віку потерпілого в кримінальному праві / О. А. Плашовецький // Форум права. – 2015. – № 1. – С. 250–254.

5. Плашовецький О.А. История развития законодательства о возрасте потерпевших от преступлений / О. А. Плашовецький // *Leges et Vita*. – may 2016. – С.77–82.

6. Плашовецький О.А. Проблеми вікової неосудності / О. А. Плашовецький // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2016. – № 14. – С. 152–164.

Опубліковані праці апробаційного характеру

1. Плашовецький О.А. Відмежування вікової незрілості від неосудності по медичному критерію із позиції кримінального права / О. А. Плашовецький // Міжнародна науково-практична конференція «Україна і світ в контексті глобальних трансформацій» (м. Львів, 16–17 травня 2013р.). – Львів : Львівський університет бізнесу та права, 2013. – С. 103–105.

2. Плашовецький О.А. Вік особи у кримінальному праві / О. А. Плашовецький // Міжнародна науково-практична конференція «Стратегії політики безпеки у ХХІ столітті» (м. Львів, 23-25 жовтня 2013р.). – Львів : Львівський університет бізнесу та права, 2013. – С. 303–305.

3. Плашовецький О.А. Вік потерпілого від злочину на території України (розвиток законодавства) / О. А. Плашовецький // Міжнародна науково-практична конференція «Безпека, екстремізм, тероризм» (м. Львів, 23–24 квітня 2015р.) – Львів : Львівський університет бізнесу та права, 2015. – С. 101–103.

4. Плашовецький О.А. Набуття особою процесуального статусу потерпілого як учасника кримінального провадження / О. А. Плашовецький // Міжнародна науково-практична конференція «ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ - 2016» (м. Львів, 16 січня 2016р.). – Львів : Львівський університет бізнесу та права, 2016. – С. 92–94.

АНОТАЦІЯ

Плашовецький О.А. Кримінально-правова диференціація віку. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право і криминологія; кримінально-виконавче право. – Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2017.

Дисертація присвячена дослідженню особливостей кримінально-правової диференціації віку особи. Проаналізовано основні наукові підходи щодо визначення поняття та сутності віку особи.

Досліджено історію розвитку законодавства про вік суб'єкта злочину. Встановлено, що історія становлення кримінального законодавства щодо віку особи має давні коріння. Константовано, що вік як ознака суб'єкта злочину, починаючи з X ст. характеризується тенденцією збільшення.

Проаналізовано особливості становлення та розвитку законодавства про вік потерпілого від злочину. Зазначено, що вік як ознака потерпілого був відомий ще у часи Київської Русі. Константовано, що більшість норм кримінального законодавства до XIX ст. безпосередньо не зазначали вік потерпілого, проте у деяких з них є пряма згадка про неповнолітніх або малолітніх осіб.

Визначено сутність віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Висвітлено особливості періодизації та кримінально-правове значення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Проаналізовано мінімальну вікову межу суб'єкта злочину та визначити можливості її вдосконалення. Розглянуто особливості віку як ознаки спеціального суб'єкта злочину.

Досліджено кримінально-правове значення віку потерпілого від злочину. Встановлено, що вік потерпілого – це важлива ознака потерпілого, яка характеризує календарний період його психофізіологічного стану та має важливе значення для кваліфікації злочинів.

Ключові слова: вік особи, малолітній вік, похилий вік, вік суб'єкта злочину, вікова неосудність, вік потерпілого від злочину.

АННОТАЦІЯ

Плашовецкий А.А. Уголовно-правовая дифференциация возраста. - На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 - уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. - Национальный университет "Львовская политехника", Львов, 2017.

Диссертация посвящена исследованию особенностей уголовно-правовой дифференциации возраста. Проанализированы основные научные подходы к определению понятия и сущности возраста. Отмечено, что возраст личности стоит рассматривать в широком и узком значениях. Под возрастом личности в широком значении предлагается понимать календарный период, начиная со дня рождения до любого хронологического момента в ее жизни. В узком значении – это календарный период психофизиологического состояния личности, с которым связаны биологические, социально-психологические и юридические изменения и последствия. Констатировано, что дифференциация возраста в уголовном праве выполняет две функции: выделение разных уголовно-правовых подходов к лицам, которые совершили общественно-опасные деяния, в зависимости от их возраста и психического развития, а также тяжести совершенного деяния (возраст как привилегированный признак); и установление ряда негативных последствий, которые могут быть применены к личности, которая совершила деяние, запрещенное уголовным законом, с учетом возраста потерпевшего от преступления (возраст как квалифицирующий признак). В частности отмечается, что возраст как признак потерпевшего от преступления может выступать в качестве квалифицирующего признака, включение которого в ряд статей Особенной части УК Украины отягощает ответственность и наказание.

Проанализированы особенности становления и развития законодательства о возрасте потерпевшего от преступления. Отмечено, что возраст как признак потерпевшего был известен еще во времена Киевской Руси. Констатировано, что большинство норм уголовного законодательства до XIX в. непосредственно не определяли возраст потерпевшего, однако в некоторых из них есть прямое упоминание о несовершеннолетних или малолетних лицах.

Определена сущность возраста, с которого может наступать уголовная ответственность. Отражены особенности периодизации и уголовно-правовое значение возраста, с которого может наступать уголовная ответственность. Проанализирован минимальный вековой предел субъекта преступления и определены возможности его совершенствования. Рассмотрены особенности возраста как признаки специального субъекта преступления. Обоснованно, что возраст, с которого может наступать уголовная ответственность не обходимо снизить следующим образом: общий возраст должен составлять 15 лет, а сниженный – 13 лет.

Это не обходимо для того, чтобы предупредить совершение новых преступлений малолетними и несовершеннолетними лицами, которые уверены, что совершив преступление, уголовной ответственности не понесут, что они

«неприкасаемы» перед уголовным законом. Кроме того, по мнению диссертанта, это связано и с тем, что на современном этапе развития общества несовершеннолетние развиваются во многих отношениях быстрее, чем в былые времена, поэтому, рассматривая проблему вековой периодизации несовершеннолетних, нельзя пренебрегать явлением ускоренного развития несовершеннолетних - акселерацией. По мнению диссертанта, УК Украины целесообразно дополнить ст. 20-1, в которой следует предусмотреть понятие, признаки и последствия вековой невменяемости. Основаниями для применения к личности положений о вековой невменяемости могут выступать: достижение им установленного возраста наступления уголовной ответственности; подтвержденный результатами психолого-психиатрической экспертизы факт наличия отставания в психическом развитии, не связанного с психическим расстройством; обусловленная наличием отставания в психическом развитии, не связанного с психическим расстройством, неспособность лица к осознанию общественно опасного характера (фактического характера и социальной значимости) своих действий.

Исследовано уголовно-правовое значение возраста потерпевшего от преступления. Установлено, что возраст потерпевшего – это важный признак потерпевшего, который характеризует календарный период его психофизиологического состояния и имеет важное значение для квалификации преступлений. Подчеркнуто, что важное значение для характеристики отдельных видов потерпевших играет их возраст. Возраст потерпевшего используется законодателем как в Общей части УК Украины, так и в Особенной части УК. Подчеркивается, что в Общей части (ч. 6 ст. 67 УК) возраст потерпевшего рассматривается как обстоятельство, которое отягощает наказание, а в Особенной части УК – по большей части как квалифицирующий признак преступлений. Кроме того, возраст потерпевшего в Особенной части УК рассматривается как признак простого состава преступления.

По сравнению с субъектом преступления, градация возраста потерпевшего другая. Законодатель, воспринимая особенности ребенка как «самостоятельной личности», не только отмежевал его от других потерпевших, но и дифференцировано подошел к выделению групп в рамках детского возраста. Личность может быть признана потерпевшей независимо от возраста. Подчеркнуто, что большое количество уголовно-правовых норм направлено на защиту прав и свобод малолетних и несовершеннолетних лиц. В то же время, к сожалению, следует констатировать, что специальные статьи, которые непосредственно защищали бы лица преклонных лет в УК Украины отсутствуют. Поэтому, по нашему мнению, целесообразно УК Украины дополнить нормой в которой установить ответственность за жестокое обращение с лицами преклонных лет. Эта норма будет превентивной мерой против совершения других преступлений против лиц преклонных лет.

Ключевые слова: возраст личности, малолетний возраст, преклонный возраст, возраст субъекта преступления, вековая невменяемость, возраст потерпевшего от преступления.

ANNOTATION

Plashovetsky O.A. On criminal age disparity. – On the manuscript.

Thesis for a degree of candidate of legal sciences, specialty 12.00.08 - criminal law and criminology; criminal executive law. - Lviv Polytechnic National University, Lviv, 2017.

The thesis is devoted to the particularities of criminal age disparity research. There are analyzed the key approaches to the definition and notion of individual's age.

The author explores the evolution of the legislation regarding the criminal's age. Besides, it is established that the evolution of criminal legislation on individual's age has deep roots. Finally, the author ascertains that the age as a feature of a criminal, starting from the Xth century, could be characterised with a tendency to increase.

Furthermore, the author analyses the development of the legislation on victim's age. It is stated that the age as a feature of a victim was known since Kyivska Rus ages. The author makes findings of the fact, that the majority of legal rules of criminal legislation do not comprise the identification of victim's age up to XIX century, thus some of them include a direct reference to minors and infants.

Moreover, the author determines the notion of an age of discretion. Also, thesis covers particularities of periodisation and criminal notion of an age of discretion. Besides, it is analysed the statutory floor for criminal's age and ways of its improvement. The author examines the particularities of the age as a feature of a special criminal.

At the end, the author conducts a research on the criminal determination of victim's age. It is defined that victim's age is an essential feature of a victim that characterises a calendar period of his psychophysiological state and plays a vital role in a classification of a crime.

Key words: individual's age, minor's age, senior's age, criminal's age, age incapacity, victim's age.